

Allahverdi EMİNOV

Şair və dramaturq, nasir Yusif Həsənbəy ədəbiyyatımızda şəxsiyyəti kimi yaradıcılıq mövqeyini saxlamış, daim cəmiyyətin sosial proseslərində olmuşdur. Mən bu fikrimi sözləşmə ifadə etmədim: ötən əsrin 60-cı illərindən onun yaradıcılığına bələdəm, ədəbi proseslərdə öz sözünü deməkdən çəkinməyən, haqsız mübahisələrə qarşı dözümsüz şəxsiyyət kimi tanımışam. Təbii ki, illər öz işini görür, yaşın üstünə yaş gəlir, lakin təsirsiz ötmür, bir şərtlə, xüsusilə, içində xalq, Vətən məhəbbəti, ölənməyən sevgi olana "dəyib-dolaşmır", gəncliyində necə yazıbsa "kökdən" düşmür. Bunun ən bariz nümunəsini cəsarətlə deyirdim ki, Yusif Həsənbəyde görmək caizdir. Şairdə poetik "libido" varlığında sönməyən, yaşayan sevgi fenomenindədir. Necə ki, iki il öncə Yusif Həsənbəyin "Qayıda bilmərəm, gözləmə məni" şeiri deyirdim oxucular arasında "bomba" kimi partladı və onun qəlpələri cavanların qəlbini isindirdi, yaşa dolmuşların qəmli, çox-çox uzaqlarda qalmış xatirələrini oyadı. Bax, şeirin akselativliyi və afektivliyi bu məqamlarda özünü göstərir, axı, poeziyada da fizikanın "qravitasiya" - cazibə qüvvəsi mövcuddur! Şeir, nə gizlədim, məni elə tutdu ki, təəssüratım cilovlamadım, geniş məqalə ilə çıxış etdim və bir neçə qəzet həmin yazımı səhi-fələrinə çıxartdı. Bu faktı ona görə xatırladıram ki, şair Yusif Həsənbəy poeziyaya hansı tempə gəlmişdise, o ruhda da yazır. Son poemalarından biri - "Siziflərin qiyanı"ni qələmə aldı, akademik Nizami Cəfərov və bu sətirlərin müəllifi yüksək fikir söylədilər.

Yaradıcılıq, xüsusilə, poeziya barədə proqnoz vermək çətin məsələdir, çünki bu fenomen əslində, yazardan da asılı olmur, ilahidən kodlanmış bir möcüzədir: baş tutmaya da bilir. Əlbəttə, şair, yazıçı, alim doğulanlar üçün bu qapı açıqdır! Belə bir nikbin qənaəti bu günlərdə çapdan çıxmış "Göy qurşağı - cənnət körpüsü" kitabı (Bakı, "Şirvanneş", 2019) bir daha təsdiqlədi.

Yusif Həsənbəyin kitabında toplanmış şeirlər, poemalar və bir povest dövrün ictimai-siyasi və sosial-mənəvi proseslərini özündə ehtiva edən bədii nümunələrdir, lakin "siyasiləşmiş" poeziya deyil. Yusif Həsənbəy sadə deyimlərdən fərqli olaraq Ulu öndər Heydər Əliyevə həsr etdiyi şeir və poemalarını həqiqətin mövcudluq forması kimi qələmə almışdır. "Karvan" poema -

pritça yığcam olsa da, həmişə, məzmun - ideya baxımından siyasi bir hadisənin: ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişi münasibətilə qələmə alınmışdır. Bu həmin zaman kösiyi idi, respublikada kaos yaranmışdı, hakimiyyətə inamsızlıq formalaşmışdı. Ölkə belə bir vəziyyətdə davam edə bilməzdi, yetkin siyasi və dövlət xadimində ehtiyac vardı. Bu gəlişin tarixi olaya çevriləcəyinə şübhə yox idi. Yusif Həsənbəyin bir sənətkar kimi poetik enerjisi siyasi-sosial istiqamətə yön almaya bilməzdi və "Karvan"ı yazdırdı. Poemanın adında həqiqətdən irəli gələn rəmzi mənə vardır. Dəvələrdən ibarət karvan susuz, ağac bitməyən qumluq səhradan keçir və irəlində sarvan gedir. Çətin, keşmə-keşli səfərdir, amma ümidi qırılmayan inamdır. Bu yol rəvan deyil:

*Torpaq cadar-cadar,
Yatağından toz qopan
Çayları susuz
Bürkülü bir səhrada,
Şəfaqlarla
Süngülü bir səhrada
Tənbəl-tənbəl sürünür köç!*

"Köç" məfhumunda xoşagəlmən əlamət olmur: məcburiyyətdən hadisə baş verir. Eləcə də ulu torpaqlarından qovulan köçkünlərin taleyi. Başqa fəlakətlərin baş verəcəyi də istisna deyil. Bu ab-havanı duyan şairin idraki gerçəkliyin (yaxud baş verəcək hadisənin) dərin qatlarına nüfuz edir, sosial-mənəvi cəhətlərini poetikləşdirir. Təbii, bunu nəslə də ifadə etmək mümkündür, lakin poeziyanın dililə vurğulamaq şairin işidir. Karvan irəliləyir, köçünü aparır, ümidini qırmadan. Bu yol da rəmzi mənə daşıyır:

*Bu yolda neçə el-elat alışıb,
Amma Koroğlular
Salamat çıxıb oddan!
Cavanşirlər, Nəbilər
döyülə-döyülə polad olub -
Zindan üstə, çəkilə altda!*

Bu karvan - onun sarvanı nicat üçün yol gəlir və xalqını, millətini səhranın fəlakətindən qurtaracaq!

"Karvan" pritça-poemasında Yusif Həsənbəyin ədəbi-bədii təcrübəsi və duyum həssaslığı materialı poeziyanın tələblərindən uzaqlaşdırmır.

"Öndər, biz sənənləyik!" şüarı bir deviz kimi poemada səslənir, xalq, camaat öndərin ətrafında toplaşdılar: ayağı yer, əli ağac tutanlar Allahdan aman istədilər, ağbırçək qocalar da, elcanlı cavanlar da.

*Qoymadılar öndəri
Arxasız, sirdaşsız qala.
Bir hay dedi köç əhli -
Köç tərpaandı yerindən.
Birləyin qüdrətinə
"Mərhəbə" deyə-deyə!*

Yusif Həsənbəy ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın bu günü və gələcəyini düşünən dövlətimizin başçısının tarixi məqamlarını poeziyasına gətirmişdir. Xalqın nicatını öz çiynlərində daşımayan lider yoxsa, o məmləkətdə - real məkan və zaman sual altında olur, hətta ən həqiqətə uyğun görüntüyə də şerti yanaşılır. "İnanmışıq, inanırıq", "Bakıya gəmi gəlir" şeirləri Heydər Əliyevin siyasi addımlarının poetik

Heydər Əliyev fenomeni ədəbi müstəvidə

təsvirilə bağlı yazılmışdır. Bu tarixlər mənim yadımdadır və kinolent kimi gözlərim önündən keçir. 1994-cü ildə hökuməti ələ keçirməkdə bulunan bəzi siyasi qüvvələr ölkədə qarınqarışlıq yaratmağa səy göstərirdi, hətta respublika vətəndaş müharibəsinin bir addımında idi. Bu vaxt (4 oktyabr, 1994) Prezidentimiz Heydər Əliyev televiziya ilə üzünü xalqa tutdu, demokratiyanın qorunmasına çağırırdı. Bu faktı xatırlatmaqda iki məqamı nəzərə aldım. Birisi belə bir müraciət tarixin elə mərhələsində baş verir, xalq, sanki başını itirmişdir, siyasi və mənəvi dəyərlər təhlükə qarşısındadır, digəri poeziyanın mahiyyətindən, şairin təbiətindən irəli gələn poetik məqamlardır. Lirik poema nikbin fabula ilə başlayır (buna inanırıq) romantik ovqat yaradır:

*Səpir Şuşa yollarına
Güllərini dağ yelləri.
Qarabağa müjdələrlə
Gəlir bu gün el rəhbəri...*

Bu, bir nikbin təəssürətdir, şairin yaradıcılığına xas xüsusiyyətdir, emosional xarakteri üçün təbii haldır. Qarabağ gecmizni düşmənlər nəzarətindən çıxacaq, tarixi-millət aksiomudur. Amma bu zərurət o zaman reallaşır xalq öz dövlət başçısına inanır. Heydər Əliyev ötən əsrin 90-cı illərində yaranan siyasi böhrandan çıxış yolunu tapmalı idi və şəxsi nüfuzundan, Prezident statusundan qaynaqlanan ciddi addımı atdı və bir daha inandı ki, xalq ona inanır, onun siyasi qüdrətinə güvənir. Belə bir həqiqəti şair Yusif Həsənbəy duymaya, əyani görməyə bilməzdi və həm xalq, həm də öz adından "İnanmışıq, inanırıq" deməyə, yazmaya bilməzdi, "xalqın, müdrik dayacağına inanmışıq, inanırıq, - deməzdi!

*Dövrəsində ellər sıx-sıx!
Onun nadir kamalına,
Sülh, azadlıq amalına -
İnanmışıq, inanırıq!*

Poemada şairin səmimiyyəti onunla oxucu arasında adekvat münasibəti reallaşdırır. Qarabağın işğalının sosial-siyasi mənasının bədii dəyəri poeziyada həllini tapdı.

Şair Yusif Həsənbəy ulu öndər Heydər Əliyevin sağ ikən, dövlətin sükamı arxasında ikən - Prezidentliyi illərində şeirləri və poemaları ilə şəxsi hörmətini, siyasi xəttini alqışlayan sənətkarlardan biridir. Odur, şair aldığı təəssüratı yubanmadan şeirin dilinə çevirir, poeziyanın bir dəyəri də belə ovqatı şərtləndirir, oxucularda dərin izlər buraxır. Xəzərdə xalqımızın görkəmli şəxsiyyətlərinin adını yaşadan gəmilər üzür, dalgalar beşik kimi bu gəmiləri yırğalayır, əzizləyir. Belə gəmilərdən biri də "Prezident Heydər Əliyev" in adına hazırlanmışdır. Gəminin gəlişi Yusif Həsənbəyde daxili oyanışını, ilhamını coşdurmuşdur. Po-

emasını da "Bakıya gəmi gəlir" adlandırmışdır. Əsər Xəzərin ritmləri ahəngində yazılmışdır:

*...Gəmi gəlir -
Zümrüd-zümrüd
Şəfaqların qanadında!
Gəmi gəlir -
Çiçək-çiçək küləklərin qanadında!
Bakıya bir gəmi gəlir -
Ümummilli liderimiz
Heydər Əliyev adına!*

Heydər Əliyevin şəxsiyyətini simvollaşdırmaqla yanaşı, xalqın ümumi liderinin müasir dövlətçiliyimiz tarixində əbədliliyinin maddi sübutu, dəyəridir. Eyni zamanda bir əsəri olaraq sevinc, qürur hissələrinin impulsiv təzahürüdür, real faktın funksional rolunu ödəmiş olur. Oxucu əsərlə tanış olub, onun mahiyyətinə varır və ulu öndərin obrazını yaradır yaddaşında.

Diqqətini poemaya, onun təsvir etmə imkanlarına (şairin təfsirində, dil zənginliyində) yönəldir, bədii özəlliklərinə münasibətini reallaşdırır: Tarixi fakt öz yerində, poeziyanın öz qanunları var axı!

*Gəmi almaz
Gəmi - gövhər -
Görməyib öz hayatında!
Gəmi gəlir, ona sarı.
Havalanan dalgalar da
Bortlarına yetişincə
Diz çökürlər!
Qayalarda köpüklənən ağ lapələr
Daşlar üstə
Ağ-ağ çiçəklər əkirlər!*

"Bakıya gəmi gəlir" poeması poetik təəssüratın təsiri ilə yazılısa da, "məlumat-informasiya" səciiyyəli deyildir, tarixi bir olayın subyektidir, poetik təcrübəyə də əsaslanmır (istedadla, ilhamla bu anlayışı qarışdırmayaq), təsvirin içəridən gələn obrazlılığıdır, mücərrədlikdən gələn deyim labirinti yoxdur, oxucu müşahidəsində "gəmi" obrazı "dəniz" obrazı ilə vəhdətdir. Şair Yusif Həsənbəy uzun illər dənizlərdə olmuşdur, okeanlardan okeanlara adlanmışdır, müxtəlif adlar altında gəmiləri müşahidə etmişdir. Bu dəfə isə o, daha dənizçi deyil, Bakıdadır və sahildən "Prezident Heydər Əliyev" gəmisinin gəlişini seyr edir:

*Gəmi gəlir, yollarında
Nə bir çisək, nə bir duman!
Qollarını öz sevimli övladına
Geniş-geniş açır Bakı -
Doğma liman...*

Yusif Həsənbəy vaxtaşırı nəsrə də müraciət edir, hekayə, povest və roman yazır, bu, şairin nəsr təfəkkürünün epik zənginliyini sübut edir. "Göy qurşağı - Cənnət körpüsü" kitabında "Əbdül dəyi" povesti veril-

mişdir. Əsərdəki hadisələr bizdən çox aralanmasa da, mürəkkəb bir qısa dövrə təsadüf edir, uydurulmuş hadisələrdən və öyləndirici situasiyalardan uzaqdır, eyni zamanda çox obrazlıdır.

Povest dinamik süjet üzərində cərəyan edir, hadisələrin vəhdəti pozulmur, müəllif təhkiyəsi Əbdül dayının və sahibkar Məhərrəmin xarakterini gizlətmir, həyat epizodları birbaşa montaj edilmir. Məhərrəm Qorxun - Qaraxanlı yolunu "UAZ" maşını ilə gedərkən Əbdül dayıya - bibisinin örinə rast gəlir və yol yoldaşı olurlar. Gənc və orta yaş həddinə çatmış Əbdül dayını yazıçı belə təqdim edir sualı özünə verməklə: "Bəlkə sanballı bir təşkilatın rəhbəri, ya varlı-karlı kişi, sözü daşdan keçən nüfuz sahibidir? Xeyr. Nə eləsindən, nə beləsindən! Qohumdu! Amma nə olsun ki? Əbdül dayı qohum yox, lap Allahın bəciyi oğlu olsa belə, qabağından yeməyən Məhərrəm onun başına dolanmayacaq!". Həqiqətən, Əbdül dayı çoxuşaqlı ailənin başçısı, ölinin qabarı ilə dolanan kişidir. Məhərrəm isə başqa bir qütbədə dayanan gənc, bibisi qızını (Əbdül kişinin qızı Nurcahanı) sevən "əlləm-qəlləm", pul qazanmaq arzusunda olanıdır. Əbdül dayının belə bir əqidəsi vardır: "Yaradannın yaratdığıni yaşatmaq borcumuzdur" və bir addım da bu fikrindən geri çəkilmir.

Mən bir oxucu kimi soruşuram özümdən: "Rayon kəndlərində baş verən korrupsiya, rüşvətçilik, haqsızlıq haradan qaynaqlanır?". Demək başsızlıq, hərbə-zorbalıq, vəzifədən sui-istifadə və s. beləmi davam edəcəkdir? Müəllif hələlik suala cavab vermir, səbəbini axtarır. Belə neqativ halların ümumiləşmiş tipi Seyidlər kəndidir, vəzifə qamarlayan sovxoz direktoru Alsoltan, Qaraxanlı Dövlət Bankının direktoru Bədəlov (əsərdə onlar görünməzlər), rayon prokurorunun köməkçisidir. Deməli, ictimai mühit ləkələnmişdir.

İlk epizodlarda Məhərrəmin stabil xarakteri görünür, hətta yüngülxasiyyətli təsiri bağışlayır, hər şeyə qarışır, özündən deyir və s. Lakin "atar damarı" da var və gileylənir, əslində, tənqid edir, deyir: "Əlim hər şeyə çatırdı. Ancaq rayonun xakalarını doydura bilmədim. Prokuror cinayət məəcəlləsini qoydu qabağıma, milis rəisi pistolet göstərdi. Bir tütüncülük sovxozu yaratmışdım. Onu dondurdum". Adama elə gəlir Bakıdan aralı - uzaq kənd - bölgə mühitində müstəqilliyimiz yoxdur, lap feodal-patriarxal mənəzərəni xatırladı: kasıb da, varlı da qazanmağı, şəxsi rahatlığı düşünür, hətta feodal dövrünün maarifçiliyi görünür. Bu adamlar öz şəxsi mənafeləri naminə sərbəstdirlər, sosial-əxlaqi iycarxizm prinsipinin kənarında dayanırlar. Sosial qruplar arasında ("aşağılar" və "yuxarılar") məsafə hissi kəskinləşir. Əbdül dayı hey yol boyu Məhərrəmin ona verdiyi suallara cavabında da "həyatda hər kəs öz yerini halallıqla ölçməlidir" əxlaqi ilə düşünür. Məhərrəmi Əbdül kişiye yaxınlaşdırən - yazıçının cəhdi - qızı Nurcahana olan sevginin andırılması, bibisi örinin şifahi razılığını almasıdır. Nurcahan da telefonda buna işarə verdi, əks halda ona varlı bir yerdən elçi gələcəyiylə "hədələməkdir". Amma hələlik onun - Məhərrəmin bu proqnozu alınmur; iş elə gətirir Qaraxanlıdakı bank müdiri Bədəlovun tapşırığı: xəstə, qorxulu mal-qaranın ötinə camaata sırımaq, bu yolla pul qazanmaq - Əbdül dayını belə bir tapşırıq qəzəbləndirir və Məhərrəmə qarşı onda nifrət yaradır: "Deməli, Məhərrəm o xəstə heyvanları kəsdirəcək. Bu ötlər də dükən-bazarlarda satılacaq, xəstəxanalarda, uşaq bağçalarında bunlardan ləzzətli xörəklər bişiriləcək?" - Məhərrəmə bu antihumanist hərəkətlər çatmır, onu düşündürən ancaq Nurcahana qovuşmaqdır. Onda - gənc sahibkarda hələ feodal əhvalı mövcuddur, sərvət meyilləri öndədir. Əbdül dayı xarakterində "insan sərvət üçün deyil, sərvət insan üçündür" mövcudluğunu itirməmişdir.

Əbdül dayı halallığı sevəndir və Məhərrəmi də bu əxlaqa çağırır, praktik (yol əhvalatları ilə bağlı) əməllərlə. Yazıçının təhkiyəsindən. "Əbdül dayı basıb-kəsən, atıb-tutan olmasa da, fit anlayan, işarə qanan adamdı. Məhərrəmin onun bostanına atdığı daşları nəinki görür, o, hətta bu daşların əlvan rənglərinə heyran olurdu". Əbdül dayı namuslu kişidir. "Qız yükü, duz yükü! İndi əksər valideynlər qızlarını dallarına şölləyib meydan-meydan, bazar-bazar gözdürürlər ki, çox yağlı olmasa da, heç olmasa ortabab bir müştəriyə ötürsünlər".

Hələlik (müstəqilliyimizin ilk illərində) ictimai və mənəvi həyatımızın əxlaqi dayaqları titrəyir, tənzimlənmənin qayda-qanunları cızıqından çıxmışdır, ona görə ki, bu tənzimlənmə insanın həm obyektiv, həm də subyektiv sahələrini əhatə etməkdə acizdir, lazım gəlir ki, nüfuzlu bir şəxsiyyət: böyük dövlət xadimi hakimiyyətin idarə olunma mexanizmini yoluna qoysun və bu dahi artıq ölkəyə qədəm qoymuşdur, bölgələri gəzir, əhalinin durumu ilə, əhval-ruhiyyəsi ilə, iş şəraitilə tanış olur. Bu xəbər Qaraxanlı elətinə də çatmışdır. Və oxucu Əbdül dayının halal boya-başa çatdırdığı, oxutdurduğu rəssam-xalçaçı qızı Nurcahanla tanış olur. Hələlik intellektual səviyyəsi aşağı olan Məhərrəmin sevdiyi qızıdır: O, Heydər Əliyevlə görüşsə (inanır) əliboş istəmir qarşılaşsın: "Bir xalça toxuyub, ortasında da öndərimiz Heydər müəllimin şəkli. Deyir hansı marketdəsə divardan asdırıb sərgiləyəcək. Sonra da öndərin özünə bağışlayacaq o xalça - əsəri".

Ulu öndərin gəlişi xəbəri əsərə təsadüfi düşməmişdir: mən povestə siyasi-sosial rəng vermək fikrindən uzağam, yazıçının belə bir ideyası da yoxdur. Lakin Yusif Həsənbəy əxlaqi sərvətlər müstəvisində qanunlara, prinsiplərə, davranış normalarına hörmətindən ictimai rəyi nəzərə almışdır. Xalq, əhali Öndər Heydər Əliyevin siyasi-sosial-mənəvi kursunu alqışlayır; bu isə obyektiv göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bu, fərdlərin və sosial qrupların əxlaqi seçmədə rəyidir, ilkin əxlaqi mövqeyidir. Əbdül dayının timsalında bu istəyi eşidirik: "Bizim dünyamızda peyğəmbər misallı, yəni uzaqgörən, millət himayədarı, insanlara qayğı, hörmət göstərən bir tarixi şəxs var, o da öndərimizdir. Deməli, Heydər müəllim keçməli idi bu yoldan. Bu yolun da səması dərin, buludları ləçək-ləçək, üfurləri geniş, ətrafları gül-çiçəkli olmalıdı".

Povestdə obrazlar bizə tanış və doğmadır, sevməyi və nifrət etməyi bacarırlar, bu "ikilik"də məcburiyyət yoxdur, inandırma vardır. Bir də Məhərrəm obrazının simasında "təmizlənmə" - Aristotelin "katirsis"i. Bu intəhasız yolda gənc rəssam xalçaçı Nurcahanın da təsiri yox deyil. Yeni nəsil dünyaya təzə, sağlam uşaqlar gətirəcək. Hər bir ictimai quruluş bezi situasiyaları xarakterizə olunur, əgər onun idarəetmə sükamı arxasında xalqın nüfuzunu qazanmış lideri dayanmışsa, belə olanda insanlar əxlaqi seçim edir, azad, sərbəst qərarlar qəbul edir. İctimai rəy bu cür situasiyalara ümumhəmiyyətli qiymət verir. Ayrıca fərd üçün də bu qiymət, bu nümunə də əxlaqın mövcud etalonlarını daha da möhkəmləndirir, bu stabil, dəyişməz kurs - yol siyasi, ictimai xadimin qəhrəmanlıq törcümeyi-halının tərkib hissəsinə çevrilir.

Yazıçı Yusif Həsənbəy "Əbdül dayı" povestində görkəmli şəxsiyyətin həyat fəaliyyətinin canlı timsalı kimi əxlaqi ideala malik olduğunu göstərir.